

LALA MUSTAFA PAŞA VE VAKFIYELERİ

Ahmet Semih TORUN

1965 yılında Tokat / Niksar'da doğdu. Niksar İmam-Hatip Lisesi'ni 1982 yılında bitirdi. Bir yıl Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalıştıktan sonra tahsiline devam edebilmek için istifa etti. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1987 yılında mezun olup aynı yıl Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda göreve başladı. Halen bu müessesede çalışmakta olan yazar, Osmanlı kültürü ve tarihi üzerine özel çalışmalarını sürdürmektedir.

Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat dönemlerini görmüş olan Lala Mustafa Paşa, XVI. asra mührünü vurmuş devlet büyüklerindedir. Mustafa Paşa'nın hayatını incelediğimizde; devlet idaresinin boşluk kabul etmediğini, devleti yönetenler arasındaki çekememezliğin kötü sonuçlar doğurduğunu buna rağmen yapılan vakıf eserlerinin hayırla yâd edilmeye sebep olduğunu görmekteyiz.

Bu çalışmada, Lala Mustafa Paşa'nın Bosna'da başlayıp Eyüpsultan'da son bulan yetmiş senelik hayatını teferruata girmeden inceleyecek ve vakıflarının çokluğuyla meşhur olan bu zatın vakfiyeleri üzerinde yoğunlaşacağız.

Kıbrıs, Şirvan ve Gürcistan fatihi unvanlarıyla anılan Lala Mustafa Paşa'nın hayatı hızlı çıkış ve inişlerle doludur. Mücadele etmekten çekinmeyen, aleyhine olan şartları lehine çevirmeyi başaran Mustafa Paşa'nın çileli hayatı, Rüstem Paşa ile yolları kesiştiğinde başlar ve devam eder.

HAYATI

Doğumu, İlk Görevleri ve Aile Hayatı

Mustafa Paşa'nın hayatının ilk yılları hakkında pek bilgi yoktur. **Bosna'da** Vişegrad Kazası'nın Rudo Nahiyesi'ne bağlı Sokol (Sokoloviç) köyünde tahminen 1510 tarihinde doğmuştur.¹ Saraya alınışı, bazı kaynaklarda **Yavuz Sultan Selim** zamanı gösterildiği halde,² bazılarında ise **Kanuni Sultan Süleyman** zamanı olarak gösterilmiştir.³ Ağabeyi Deli Hüsrev Paşa vasıtasıyla saraya alınan ve altı sene **Kanuni'ye** berberbaşılık (sertraş-ı has) yaptıktan sonra sipahi oğlanları zümresine giren Mustafa, daha sonra çaşnigîr⁴ olmuş,

Sadriâzam Kara Ahmed Paşa ile Şehzâde Bayezid'in desteği sayesinde küçük mîrahurluğa⁵ yükselmiştir.

Esmer olduğundan dolayı "**kara**"⁶ lakabıyla da anılan Mustafa, bu sırada Mısır Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin torunu **Fatma Hanım**⁷ ile evlenmiş, ondan olan oğlu **Mehmed Paşa** Halep Beylerbeyliği'ne kadar yükselmiştir.

Kıbrıs seferi esnasında hanımı vefat eden Lala Mustafa Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed'in kızı **Hümâ Sultan** ile ikinci evliliğini yapmış ve hanedana akraba olmuştur (25 Ağustos 1575). Lala Mustafa Paşa'nın Hümâ Sultan'dan **Abdülbâki** adlı bir oğlu dünyaya gelmiştir. Paşa'nın ayrıca Hümâ Sultan'ın ilk kocasından olan **Mehmed** adlı bir de üvey oğlu vardır.⁸

Diğer taraftan Şam hânedanından Ali Bey,⁹ Merdum Bey-zâde Abdülkâdir Bey¹⁰ ile Mehmed Raşid ve Ahmed beylerin¹¹ Lala Mustafa Paşa'nın torunlarından olduğunu Osmanlı Arşivi vesikalarından öğrenmekteyiz.

Safed'e Sürgün Edilişi ve Lalalığı

Rüstem Paşa'nın ikinci defa sadârete geçmesiyle (1544) Küçük Mîrahur Mustafa'nın çilesi başlamıştır. Rüstem Paşa onun kendinden önceki sadriâzama yakınlığını bildiğinden önce vazifesini çaşnigîrliğe indirmiş, sonra da İstanbul'dan uzaklaştırmak için Filistin'deki **Safed** Sancakbeyliği'ne sürgün etmiştir. Rüstem Paşa bununla da yetinmemiş, Şehzâde Bayezid'e taraftar olan Safed Sancakbeyi Mustafa'yı, zor duruma düşürüp etkisiz hale getirmek için, Saruhan'da bulunan Şehzâde Selim'e "**lala**" tayin ettirmiştir. Ama "Lalalık" Mustafa Paşa'nın yok olmasına değil, onun yükselişine sebep olmuş, Mustafa Paşa bu olaydan sonra

¹Şerafettin Turan, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar", TTK Belleten, Ankara 1958, c. XXII/88, s. 552

²Bekir Kütükoğlu, "Mustafa Paşa, Lala, Kara", İslâm Ansiklopedisi (İA), İstanbul 1987, c. VIII, s. 732

³Turan, a.g.m., 552

⁴Çaşnigîr: Yemeklerin lezzetine bakan kişi [bkz: Çaşnigîr maddesi, Şemseddin Sâmî, "Kamus-ı Türkî", Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, s. 498]

⁵Mîrahur: Ahır (İstabl-ı âmiri) emiri. [bkz: Mîrahur maddesi, Sâmî, a.g.e., 1441]

⁶Turan, a.g.m., 552; Kütükoğlu, a.g.m., 732

⁷Fatma Hanım'ın babası Mehmed Bey İstanbul'da 1000 akçe ulûfeye mutasarrıf bulunurken vefat etmiş ve hayatta tek bir kızı kalmıştı. [bkz: Turan, a.g.m., 552]

⁸Turan, a.g.m., 578

⁹Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektûbî Kalemî Umum Vilâyât Evrakı (A.MKT.UM) 6/80

¹⁰BOA, Yıldız Perâkende Evrakı Umûmî (Y.PRK.UM) 14/114

¹¹BOA, İrâde Taltifat (İ.TAL.) 1319/R-92

“*lala*” unvanıyla tanınmıştır. Lala oluş tarihi konusunda bazı kaynaklar 1556 tarihini gösterirken¹² bazıları ise 3 Haziran 1557 tarihini göstermektedir.¹³

Lala Mustafa Paşa, Şehzâde Selim'in itimadını kazanmış, şehzâdeler arasında Konya'da yapılan savaşta (30 Mayıs 1559) Selim'in kuvvetlerinin galip gelmesinde büyük rolü olmuştur.

Van, Halep ve Şam

Beylerbeyliklerinde Bulunması

Rüstem Paşa ile Lala Mustafa Paşa arasındaki anlaşmazlık devam ettiğinden Rüstem Paşa onu lalalıktan alıp Pojega Sancakbeyliği'ne göndermek istediysen de Şehzade Selim'in araya girmesiyle görev yeri Temeşvar (Tımişvar) olarak değiştirilmiş, hatta oraya da gitmeyerek **Van** Beylerbeyliği'ne atanmıştır (5 Kasım 1560). Lala Mustafa Paşa, iki yıl sonra Erzurum beylerbeyi (970/1562)¹⁴ ardından da **Halep ve Şam** beylerbeyi olmuştur (6 Kasım 1563).¹⁵

II. Selim'in Padişah Olması ve Lala'nın Sokollu ile Olan

Anlaşmazlığı

Lala Mustafa Paşa'nın Şam'da bulunduğu sıralarda Kanunî vefat etmiş ve **II. Selim** padişah olmuştur (1566). Bu esnâda sadârette **Sokollu Mehmed Paşa** bulunmaktadır. Sokollu, Lala Mustafa Paşa'nın yeni padişaha yakınlığını bildiğinden onu kendine rakip görmüş, Lala'yı merkezden uzak tutmaya veya ona başaramayacağı ağır hizmetler vererek gözden düşürmeye çalışmıştır.¹⁶

Lala Mustafa Paşa'nın Yemen Serdarlığı

Yemen'de çıkan isyanlar üzerine oraya gönderilen komutanlar başarılı olamayınca Sokollu'nun isteği üzerine Lala Mustafa Paşa **Yemen serdarı** tayin edilmiş fakat ordu için gerekli olan

meblağın Mısır Hazinesi'nden sağlanması sıkıntı doğurmuştur. Çünkü Mısır Beylerbeyi **Sinan Paşa**, Şehzâde Bayezid hâdisesinden dolayı öldürülen Erzurum Beylerbeyi Ayas Paşa'nın kardeşi olup kardeşinin ölümünden Lala Mustafa Paşa'yı sorumlu tutmaktadır.¹⁷

Lala Mustafa Paşa, "emri altına muntazam kuvvetler verilmediğini ve yeterli meblağın eline ulaşmadığını" merkeze bildirmesine rağmen bir sonuç alamamıştır. Serdar, Sinan Paşa'dan 4000 Mısır askeri ile 2 yıllık zahire ve ulûfe istediği halde, Sinan Paşa, Mısır'ın gücü yeterli değildir diye 500 nefer ve 3 aylık ulûfe ve zahire vermiştir. Anlaşmazlığın uzaması üzerine Mustafa Paşa, Mısır Beylerbeyliği'nin de kendi emri altına verilmesini istemişse de isteği yerine getirilmemiştir.¹⁸

Yemen Serdarlığı'ndan ve Şam Beylerbeyliği'nden Azli

Lala Mustafa Paşa, emrine verilen kuvvetlerle Yemen'de çıkan isyanı bastırmağa imkân olmadığını anlamış ve tahsis edilen kuvvet ile paraların artırılmasını istemiştir. Paşa'nın problemlerden dolayı zaman kaybetmesi ve Sinan Paşa'nın onun aleyhindeki haberleri üzerine Lala Mustafa Paşa, serdarlıktan azledilerek yerine Sinan Paşa tayin edilmiştir. (20-21 Safer 976/ 14-15 Ağustos 1568)¹⁹

Sokollu, Mustafa Paşa'nın katlinin gerektiğini söylese de padişah buna ruhsat vermemiştir. Lala'nın acele Şam'a dönmemesinin emredilmesi üzerine (21 Safer 976/ 15 Ağustos 1568)²⁰ Mustafa Paşa Şam'a dönmüştür. Vezâret makamından da alınan Lala Mustafa Paşa'nın hakkında "halka zulmettiği iddiasıyla" soruşturma açılmış, tahkikatın sıhhatli yürütülmesi için Şam Beyler-

¹²Turan, a.g.m., 553

¹³Kütükoğlu, "Lala Mustafa Paşa", TDV İslâm Ansiklopedisi (TDV İA), Ankara 2003, c. XXVII, s. 73

¹⁴BOA, Evkaf Vakfiyeler Evrakı (EV.VKF) 20/16 kayıt numaralı vesikada H.970 tarihinde Lala Mustafa Paşa'nın Erzurum'da câmi yaptırdığı ile ilgili kayıt bulunmaktadır.

¹⁵Kütükoğlu, a.g.m., TDV İA, 73

¹⁶Turan, a.g.m., 558

¹⁷Turan, a.g.m., 565

¹⁸Turan, a.g.m., 568

¹⁹"Mühimme VII", hüküm. 1907, 1922; M. Nuri Paşa, "Netâyicü'l-Vukûât" (Haz. Neset Çağatay), Ankara 1987, c. I-II, s. 109

²⁰"Mühimme VII", hüküm. 1913

beyliği'nden de azledilmiştir. Onun yıkımına sebep olan bu durum, hasımları için zafer olmuştur. Mustafa Paşa, padişaha mektup yazarak uğradığı haksızlığa karşı yardımcı olmasını istemiştir.²¹

Lala Mustafa Paşa hakkında açılan soruşturma dosyası birkaç ay sonra İstanbul'a gönderildiğinden Lala Mustafa Paşa da İstanbul'a gelmiştir. Dava sonucunda elle tutulur bir suç bulunmadığından Lala **6. vezir** olarak Divanı Hümâyün'a girmiştir.²²

Kıbrıs'ın Fethi

Venedik Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz'de önemli bir üssü olan **Kıbrıs**'ta yuvalanan korsanlar, Mısır'a giden Türk hacı ve tüccar gemilerine saldırıyorlar, fırtınadan dolayı Kıbrıs'a sığınan ticaret gemilerini yağmıyorlardı. Ayrıca Osmanlı Devleti büyük bir savaşa girdiği takdirde Venedikliler'in Kıbrıs Adası'ndan düşmana askerî üsler vermesi ihtimali vardı. Kıbrıs Adası çok önemli bir mevkiye bulunduğundan Doğu Akdeniz bölgesinin emniyeti için Kıbrıs'ın fethedilmesi şarttı. Ayrıca Venedikliler, Osmanlı Devleti ile yapmış oldukları 1540 Barış Antlaşması'nın maddelerine uymuyorlardı.²³

Lala Mustafa Paşa, Şam beylerbeyi iken **Hazreti Ömer** zamanında Kıbrıs'ın kısmen fethi sırasında inşâ edilen câminin bir kısmının domuz kesim yeri olarak kullanıldığını bildirerek Kıbrıs'ın fethinin gerektiğini ileri sürmüş ama pek etkili olamamıştır. İçinde Mısır defterdarının da bulunduğu geminin Kıbrıslı korsanlarca yağmalanması bardağı taşıran son damla olmuş,²⁴ Kıbrıs'ın, daha önce Müslümanlarca fethedilen bir yer olması²⁵ ve Hala Sultan'ın²⁶ mezarının Kıbrıs'ta bulunması da fethin yapılması fikrini güçlendirmiştir. Lala Mustafa Paşa, Kıbrıs'ın fethi ko-

nusunda II. Selim'e destek vermiş ve onu devamlı teşvik etmiştir. Veziriâzam Sokollu Mehmed Paşa'nın muhalefetine rağmen **Ebussuud Efendi**'nin verdiği fetva üzerine²⁷ 1570 Marti'nda Kıbrıs seferi başlamıştır. **Murat Reis, Piyâle Paşa** ve Lala Mustafa Paşa birer ay arayla İstanbul'dan hareket etmiştir. Kıbrıs'a varmadan tekrar birleşen donanma, 2 Temmuz 1570 tarihinde Limasol Limanı'na varmış, bir gün sonra Tuzla (Larnaka)'ya varılıp karaya asker ve top çıkartılmıştır. Bu yer, fethin başlangıç için uygun bir yer olup daha önce de Müslümanlar, Kıbrıs'ın fethine buradan başlamışlardı. Yapılan istisâre sonucunda Lefkoşe'nin muhasarasına karar verilmiştir. **Lefkoşe**'nin fethini (9 Eylül 1570) **Limasol ve Larnaka**'nın fethi izlemiştir. **Magosa**'nın fethedilmesiyle (1 Ağustos 1571) Kıbrıs'ın fethi tamamlanmış olup Magosa'daki St. Nikolas Katedrali câmiye çevrilerek Lala Mustafa Paşa adını almıştır. Ayrıca Mustafa Paşa, Lefkoşe'de Hazreti Ömer adına cami, bedesten, hamam inşâ ettirerek bunlara vakıflar tahsis etmiş ve bu bölge "**Ömeriye**" ismini almıştır. "Ömeriye Câmii"ne Balikitre'den su getirilmiş, câminin girişine ve bedestenin karşısına birer çeşme yaptırılmıştır.²⁸

Kıbrıs adasında yapılan nüfus sayımında 120.000 reşid erkek nüfus bulunduğu anlaşılarak her biri için birer altın cizye vergiye bağlanmıştır.²⁹

Lala Mustafa Paşa Câmii (Gazi Magosa)

²¹Turan, a.g.m., 572

²²Mustafa Güldal, "Lala Mustafa Paşa Vakfıyesi'nin Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı), Konya 2001, s. 15

²³"Kıbrıs'ın Fethi", Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1986, s. 14, 15

²⁴Kütükoğlu, a.g.m., İA, 733

²⁵Kıbrıs Seferi (H. 28/ M. 648-649) İslâm Tarihi'nde bir adanın ilk İslâm amirali emrindeki ilk İslâm donanması tarafından kuşatılması ve Müslümanların hâkimiyetine geçen ilk ada olması bakımından büyük önem taşımaktadır. (Bkz. Hüseyin Algül, "Hala Sultan", İstanbul 1985, s. 5)

²⁶Peygamber Efendimiz'in akrabalarından olan Ümmü Haram bint-i Milhan, 648'de Kıbrıs'a yapılan ilk seferde şehit olmuş, Tuzla'ya defnedilmiştir. Bugün burası Hala Sultan Türbesi adıyla bilinmektedir. (Bkz. Algül, a.g.e., 23)

²⁷Peçevi İbrahim Efendi, "Peçevi Tarihi", (Haz. B. Sitki Baykal), Ankara 1992, c. I, s. 343-344

²⁸ www.stwing.upenn.edu/~durduran/drfr1.html, 13.05.2006; Morvaridi, B., (1993), *Social Structure and Social Change*, in Dodd, C., (ed.), (1993), *The Political, Social, and Economic Development of Northern Cyprus*, Eothen Press, Huntingdon, Cambridgeshire, England.

²⁹M. Nuri Paşa, a.g.e., 110

Lala Mustafa Paşa
Câmii
(Gazi Magosa)

Adanın geliri Sadriâzam'ın giderlerine tahsis edilmişken sonraları bu gelirin büyük kısmı Vâlîde Sultan'ın tahsisâtı arasına konulmuştur. Lala Mustafa Paşa, Muzaffer Paşa'yı Kıbrıs'ta bırakarak 15 Eylül 1571'de adadan ayrılmış ve "**Kıbrıs Fâtîhi**" unvanıyla Der-saâdet'e dönmüştür.³⁰

Fetihten sonra Muzaffer Paşa adanın îmarına başlamış Tarsus, Alâiye ve İçil sancakları Kıbrıs'a bağlanmıştır. Aynı zamanda Konya, Karaman, Bozok, Alâiye, İçil, Niğde, Teke, Zülkadriye, Aksaray, Develihisar, Ürgüp, Koçhisar, Kayseri, Bor, Ilgın vs. bölgelerinden göçmen naklolunmuş ve bu göçmenler belirli bir süre vergiden muaf tutulmuşlardır.³¹

Gürcistan ve Şirvan'ın Fethi

İran'daki Gürcü liderlerinin yardım isteği üzerine **İran'a** savaş açılmış, önce Lala Mustafa Paşa ve Sinan Paşa birlikte serdar tayin edildiği halde anlaşmazlığın had safhaya varması üzerine Sinan Paşa azledilmiştir. Lala Mustafa Paşa Safevî öncü kuvvetlerini Çıldır'da mağlup etmiş (9 Ağustos 1578) ve **Tiflis'e** girmiştir. Tiflis derhal eyalet haline sokularak beylerbeyliği, Ferhad Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'ya verilmiştir. (1578) Daha sonra **Ereş ve Şirvan**'ın fethi gerçekleşmiş ve Özdemiroğlu Osman Paşa Şirvan'a beylerbeyi olarak atanmıştır. Lala Mustafa Paşa "**Gürcistan ve Şirvan Fâtîhi**" ola-

rak Erzurum'a dönmüştür.³²

Kars kalesinin tamiri ve sınır boylarının takviyesi için **Kars'a** giden Paşa kalenin inşasını tamamlamış (23 Ağustos 1579) fakat Sinan Paşa'nın tahrikleri neticesinde Ocak 1580'de görevinden azledilmiştir.

Vekil-i Saltanat

(Sadâret Kaymakamı) Olması

Sokollu'nun ölümü üzerine yerine geçen **Ahmed Paşa**'nın da vefat etmesiyle Sadâret makamı boşalmış, Lala Mustafa Paşa "sadâret kaymakamlığı" görevine getirilmiştir. Yeni ihdas edilen bu makamla Padişah III. Murad, Lala'nın gönünü almak istemiştir. Usul ve an'ane göre sadâretin en yakın namzedi, 2. vezir olan Lala Mustafa Paşa olmasına rağmen Sinan Paşa'nın İran Seferi'nde olduğu göz önünde bulundurulurken sadâret mührü Sinan Paşa'ya gönderilmiştir (Mayıs 1580).

Sadriâzam Sinan Paşa, İran seferinde başarı kazanamadığından askerleri ve savaş levâzımını beylerbeylere vererek izinsiz olarak İstanbul'a geldiğinden azline karar verilmiş ve Malka'ya sürülmüştür. Sadârete Siyavuş Paşa, İran Serdarlığı'na da Ferhad Paşa tayin edilmiştir.³³

VEFÂTI

Lala Mustafa Paşa, 70 yaşını aşmış bir halde 25 Cemâziyelâhir 988 / 7 Ağustos 1580 tarihinde vefat etmiş³⁴ ve ölümünden 17 gün önce **Hazreti Hâlid Türbesi**'nin ayak ucunda hazırlanmış olduğu mezarına defnedilmiştir. Bazı kaynaklarda Lala'nın ölüm tarihi 5 veya 23 Cemâziyelâhir 988 / 18 Temmuz veya 5 Ağustos 1580 olarak bildirildiği gibi³⁵ ölümünden 17 gün önce dostlarına öleceğini söylediği hakkında bilgiler de vardır.³⁶

Mustafa Paşa Kars'ta
(Nusretnâme)

³⁰Hammer, "Osmanlı Tarihi", İstanbul 1991, c. II, s. 130

³¹i. Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihi", Ankara 1988, III/I, s. 14-15; "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs", Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2000, s. XXV.

³²Uzunçarşılı, a.g.e., 59-61

³³M. Nuri Paşa, a.g.e., 116

³⁴Kütükoğlu, a.g.m., TDV İA, 73; Turan, a.g.m., 592

³⁵Mehmet Süreyya, "Sicilli Osmânî" (Haz. Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, c. IV, s. 1202

³⁶Turan, a.g.m., 592 ; Kütükoğlu, a.g.m., İA, 736 ; Süreyya, a.g.e., c. IV, 1202

"Lala Mustafa Paşa Türbesi'nin genel görünüşü"

Lala Mustafa Paşa Türbesi

Lala Mustafa Paşa'ya ait olan türbe, Hazreti Hâlid (Eyüpsultan) Câmii iç avlusunda, Bostan İskeleyi'nden girilen kapının sağındadır.

"Kare planlı türbe, sivri kemerler üzerine oturan alçak sekizgen kasnağı ve kubbesiyle tipik açık türbe örneklerindedir. Kemerleri taşıyan silindirik mermer sütunların başlıkları baklavalıdır. Yapının diğer kısımları kesme küfegi taşındandır." ³⁷

Türbe içinde sadece Lala Mustafa Paşa'nın mezarı bulunmakta olup mezar taşında bulunan kavuk dilimlidir. Türbenin kubbesi tezyinatlı olup köşelerinde mühr-i Süleymanlar vardır. Kubbenin içinde celî sülüs hatla şu âyetler yazılıdır:

°«MôdG øªMôdG ^G °°ùH
* É;ffÑëJ iôNGh *
°«¶odG RfødG dP...
ø«æDfªdG ô°ùHh * Öjôb
iàah ^G øe ô°üf
óªëë Éj
* ^G QÉ°üfG Gfffc

Lala Mustafa Paşa Türbesi Kubbesinin içten görünüşü

GfæG øjòdG É;jG Éj
* °jôµdG ¬df°SQ Hh *
°«¶odG ^G ¥ó°U

"*Bismillâhirrahmânirrahîm. Zâli-ke'l-fevzü'l-azîm. Ve uhrâ tühıbbûnehâ. Nasrun minellâhi ve fethun garîb. Ve beşşiri'l-mü'minîn...Yâ Muham-med...Yâ eyyühellezîne âmenû kûnû ensârallâh...Sadegallâhü'l-azîm. Ve belleğa Rasûlihi'il-kerîm.*"

Ayetlerin meâli: "Rahmân ve Ra-hîm olan Allah'ın adıyla. ...İşte bu en büyük kurtuluş ve saâdetdir. Hoşunuza gidecek bir diğer husus da Allah'tan bir yardım ve yakın bir zaferdir. (Rasûlüm! Bunları) mü'minlere müjdele! Ey îman edenler! Allah'ın (dîninin/Kur'ân'ın hayata hâkim olmasının) yardımcıları olun..." ³⁸

Lala Mustafa Paşa'nın sülüs hatlı mezar taşı kitâbesinde şunlar yazılıdır:

Rûhîcün Fâtîha

"*Ey suâl iden, bu meşhed sâhibin bunda gelüb, Fâtih-i Kıbrıs olandur bu güzîn-i gâziyân. Nice bin serdâr olub açdı acem iklîmini,*

Âkır-
bet
kıl-
d i
c i -

Lala Mustafa Paşa'ya ait mezarın kavuklu baştaşı ve kitâbesi

³⁷Yıldız Demiriz, "Eyüp'de Türbeler", Ankara 1989, s. 52,53

³⁸Türbenin kubbesini çepeçevre saran ve Hattat Hâmid Aytaç tarafından çok güzel bir şekilde yazılmış olan bu âyet-i kerimler, Saff Süresi'nin 12-14. ayetleri olup cihad ve fetih ile ilgilidir. (Meâl için bkz. Hasan Tahsin Feyizli, "Fezül'l-Furkan Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli", İstanbul 2005, s. 551)

Lala Mustafa Paşa Türbesi (Lahid)

VAKIF ESERLERİ

Vakıf: Kelime olarak lügatlerde "duruş", "durma", "hareketten kalma" mânâlarına gelir.³⁹ İstılahta ise; "bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla bir hayır işine bağışlamak, bırakmak" mânâlarına gelmektedir. Bu mânâda taşınır veya taşınmaz her türlü mal ve mülkün Allah'ın emâneti olduğu şuurıyla, yine O'nun istediği şekilde dâimî olarak insanlığın hizmetine sunulması vakfın en önemli özelliğidir.⁴⁰

Peygamber Efendimiz; Fedek, Hayber ve Medîne-i Münevvere'deki hurma bahçelerini vakfettiği zaman Müslümanlar galeyana gelmiş ve herkes vakıf yapmaya başlamıştır. Vakfetmeye malı olmayanlar ise yeryüzünü dolaşarak insanlığa iyiyi ve doğruyu anlatmak için ömürlerini vakfetmişlerdir.⁴¹

Genel olarak vakıf insanlara faydası olan bir şeyi Hakk uğrunda "durdurmak" ve halkın hizmetinde bulundurmaktır. Vakfeden kişiye "**vâkıf**", vakfedilen mala da "**mevkûf**" denilir.⁴²

Vakıf sistemi Osmanlı Devleti'nin iktisadî ve içtimâî düzeninde önemli bir yer işgal etmekteydi. Osmanlı "vakıf"

konusunda çok hassas davranmış, Osmanlı Tarihi'nde ilk vâkıf Osman Gazi olmuştur. Osman Gazi'ye ait 724 (1324) tarihli vakfiye ile vakıf şartlarını gösteren Farsça yazılmış tuğralı vesîka mevcuttur.⁴³ Vakfiyeler ise vakıflarla ilgili önemli ve detaylı bilgileri içeren, vakıf sisteminin en temel arşiv kaynaklarından birisidir.

Malın vakfedilmesi hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok ayet-i kerîme mevcuttur. Bunlardan bazıları: Hacc: 35 Bakara:177, 267, 271 Ra'd: 22 Şûrâ: 38 İbrahim 31 Fâtır: 29 Âl-i İmrân: 114, 134 Mâide: 2 Hadîd: 18 Yâsin: 47,49 Fecr: 17, 22.

Akıllı ve tedbirli bir devlet adamı olarak anılan Lala Mustafa Paşa'nın birçok hayratı ve vakıfları vardır. Bunlar;

* **Erzurum'da Lala Paşa Külliyesi (1562)**

* **Şam'da 360 odalı Lala Paşa hanı (kervansaray), havuz, hamam ve tekkesi (Kasım 1563'ten sonra)**

* **Şam yakınlarındaki Kuneytara'da câmi, imâret, han, mektep ve tekke (1564-1566)**

* **Şâm-ı Şerif Sancağı'nda Şa'ra ve Lecnun nahiyelerinde yaptırdığı câmi, imâret ve tekke (BOA, C.EV., 28098)**

* **Kıbrıs'ta Ömeriye Câmii ve evkâfı (1571)**

* **İlgın'da Lala Mustafa Paşa Câmii, medrese, bedesten, imâret ve kervansaraydan oluşan külliye.(1576-1584)**

* **Antep'te Hışva Hanı (Halep ve Şam beylerbeyi iken, 1564-?)**

* **Mekke, Medine ve Kudüs'teki hayratı.**

* **Tiflis'te bir câmi (1579)**

* **Kars'ta İçkale'de bir câmi (1579)**

* **Konya'da Sadreddin Konevî Medresesi'nin onarımı⁴⁴**

³⁹Sâmî, a.g.e., 1495

⁴⁰Sâmî, a.g.e., 1495; A.

Himmet Berki, "İstilah ve Tâbirler", Ankara 1996, s. 54

⁴¹Mustafa Özdamar,

"Vakfetmek", Vakıflar Dergisi XIX, Ankara 1985, s. 5

⁴²Ö.Nasuhî Bilmen,

"Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilahât-ı Fıkhiyye" Kamusu, [Bilmen Yayınevi], c. IV, s. 284; (Ayrıntılı bilgi için bkz. "Şer'îye Sicilleri", TDAV, İstanbul 1988, c. I, s. 238-255)

⁴³Ö. Faruk Çalık, "1802-

1805 Tarihlerinde Eyyüb Kazasında İktisadî ve Sosyal Hayat", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Sanatları ve Tarihi Anabilim Dalı), İstanbul 1996, s. XVIII

⁴⁴Hamza Gündoğdu,

"Erzurum Lala Mustafa Paşa Külliyesi", Ankara 1992, s.11

Ayrıca İnebahtı Savaşı'ndan sonra Osmanlı Donanması için Antalya'da kendi parasıyla üç kadirga inşâ ettirmiştir.⁴⁵

ERZURUM LALA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

Lala Mustafa Paşa Câmii'nin 1930'lu yıllarda çekilmiş bir fotoğrafı (Talip Mert'in fotoğraf arşivinden)

Erzurum il merkezinde yer alan külliye, H.970 (1562-63) tarihinde Erzurum Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami, mektep ve hamamdan oluşan külliye 1836-39 yılları arasında bir muvakkithane ilave edilmiştir. Külliye'nin 971 tarihli vakfiyesinde Lala Mustafa Paşa, "Erzurum'da yaptırdığı câminin evkâfı olmadığından câmiye vakfetmek için mal ve arâzi satın almasına müsâde edilmesini" istemektedir.⁴⁶ Ayrıca câminin kitâbesinde de aynı tarih vardır. 1694, 1721, 1836-39, 1851, 1870, 1889, 1962 ve 1971 yıllarında camide onarımlar yapılmıştır.⁴⁷ Lala Mustafa Paşa'nın, Ka'be Mescidi yanında bir sıbyan mektebi yaptırdığını yine Erzurum Vakfiyesi'nden öğreniyoruz.⁴⁸ Külliye yapılarından mektep ve muvakkithane günümüze ulaşmamıştır.⁴⁹ Mektep

1983 yılında belediye tarafından yıktırılarak yeri park haline getirilmiştir.⁵⁰

"Lala Mustafa Paşa Erzurum'daki külliyesinin ayakta kalabilmesini sağlamak için Erzurum'da ve bu beylerbeyliğine bağlı yerlerde vakıflar yapmıştır. Bununla ilgili vakfiyelerden biri-

si de Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 738 numaralı defterin 128. varak ve 135. sırasında kayıtlı olup Erzurum Beylerbeyi Mustafa Vakfı'na ait 971 tarihli vakfiyedir. Arapça olarak yazılmış ve 1563 tarihinde kadılarca tescil edilmiş bulunan bu vakfiyede adları geçen eserler, özet olarak şunlardır: Erzurum'da Lala Paşa'ya ait evler, dükkânlar, Saray Mahallesi'nde menziller, Şavşat Nahiyesi'nde ve çevresindeki yirmi köy, on değirmen, Gümüşhane'de ve Malazgirt civarında tarlalar, değirmenler, bağlar ve bahçeler."⁵¹

Tezkiretü'l-Bünyân adlı eserde Erzurum Lala Mustafa Paşa Câmii'nin Mimar Sinan tarafından yapıldığı bildirilmektedir. Ancak bazı kaynaklarda Mimar Sinan'ın çalışmalarının yoğunluğu ve zamanın az olması dolayısıyla bu câminin, kalfaların nezâretinde yapıldığı

⁴⁵Turan, a.g.m., s. 593;

⁴⁶Vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 608 numaralı defterin 184. sahife ve 213. sırasında kayıtlı "Lala Mustafa Paşa Vakfı"na ait 971 tarihli Arapça Vakfiye terc.; BOA, EV. VKF 20/16

⁴⁷Çobanoğlu, a.g.m., 74

⁴⁸Ayrıca bkz. Nusret Çam, "Erzurum Kale Câmii", Vakıflar Dergisi XIX, Ankara 1985, s.119-122

⁴⁹Çobanoğlu, a.g.m., 74.

⁵⁰Çobanoğlu, a.g.m., 75; Gündoğdu, a.g.e., 94

⁵¹Gündoğdu, a.g.e., 11

vurgulanmaktadır.⁵²

Lala Mustafa Paşa Kânûnî Sultan Süleyman'ın Erzurum Beylerbeyi için yaptırmış olduğu saraya çeşitli köşkler ve dîvanhâne eklemiştir. Evliya Çelebi bu sarayın 110 odasının bulunduğundan bahsetmektedir. Bu saray günümüze ulaşmamıştır.⁵³

Çıldır Eyaleti'nde Erzurum Lala Mustafa Paşa Camii'ne ait vergiden muaf vakıf köyleri olduğunu Hicrî 18 Cemâziyelâhir 1189 tarihli vesîkadan anlıyoruz.⁵⁴ Ayrıca Erzurum Lala Mustafa Paşa Câmii'nden bahseden vesîkalara baktığımızda, o tarihlerde câmiye âit vakfın hizmetlerinin devam ettiğini anlamakta, câmi ile vakıf hizmetinde bulunanlar hakkında da malumat edinmekteyiz.⁵⁵

ŞAM ve KUNEYTARA'DAKİ VAKIFLARI

Lala Mustafa Paşa 974/1566 yılında Hac yolu üzerinde Kuneytara karyesinde bir konaklama mahalli inşâ ettirerek çevresindeki eski binaları tâmir ettirmiştir. Bu mekân Şam-Mısır arasında yolculuk edenler ile Kudüs ve Halîlürrahman'da bulunan Peygamber kabirlerini ziyârete gelenlerin de konaklama mahalli olduğundan Paşa aynı yere bir câmi, bir imâret ve bir de mektep yaptırmıştır.⁵⁶ Bu caminin daha sonra H. 1312 yılında tamir edildiğini öğrenmekteyiz.⁵⁷ Lala Mustafa Paşa'nın Kuneytara'da yaptırdığı tekke vs. hayrâtı için yaptığı vakıfların Sayda, Beyrut ve Safed'de olduğunu ve tekkenin mâli durumunun Kara Lala Mustafa Paşa'nın vefâtından sonra pek iyi olmadığını da 18 Safer 1147 tarihli vesikadan anlıyoruz. Ayrıca 15 Cemâziyelevvel 1147 tarihli vesikada merhum Lala Mustafa Paşa ve zevcesi Fâtıma Ha-

nım'ın Şam sancağının Şa'ra ve Leccun nahiyelerinde câmi, imaret, tekke ve çeşitli hayır eserleri yaptırdığını öğrenmekteyiz.⁵⁸

Lala Mustafa Paşa'nın Kuneytara'da yaptırdığı vakıflarda vazife gören bazı görevliler hakkındaki bilgilere ise BOA, C.EV. 24254 ve Cevdet Belediye (C.BLD.) 2058 numaralı vesîkalarda rastlamaktayız.

Lala Mustafa Paşa yaptırdığı bu eserlerin masraflarının karşılanması için yine orada bulunan dükkânların kira gelirlerini vakfetmiş, şayet kâfi gelmezse 974 tarihli emirname ile Şam ve çevresinde Paşa'ya ait olan bazı köy ve mezraların gelirleri vakfa eklenmesi ve her türlü vergiden muaf tutulması şart koşulmuştur. Ayrıca 982 tarihli başka bir emirname ile yine Şam civârında bulunan 67 köy ve mezraanın gelirleri de bağlanmıştır. Lala Paşa ayrıca hacıların güvenliği için 500 yeniçeri görevlendirmiştir.⁵⁹

"Lala Mustafa Paşa Medîne-i Münevvere'de bir sebil ve birke (havuz) inşa olunması için vakıf yapmıştır. Hanımı Fâtıma Hatun ise Ayn-ı Zerkâ'nın âcil ihtiyaçlarının görülmesi için 200 dinar, Mescid-i Nebevî'deki su ihtiyacının karşılanması için de 900 dinar tahsis etmiştir."⁶⁰ Ayrıca Fâtıma Hanım Hacca giden mü'minlerin ihtiyaçlarını karşılamak için 100 dirhem vakfetmiş ve bu paradan faydalananların Mekke-i Mükerreme'de kendisi için dua etmelerini istemiştir.⁶¹

Lala Mustafa Paşa Vakfı bütün geliri Haremeyn'e şart edilen vakıflardandır. Ayrıca o Şam'da yapmış olduğu vakıfta da mütevelliliği kendisine ve ailesine tahsis etmiştir. Paşa'nın Şam'daki vakfı Şam Surre'si'nin gelir kaynağı olan vakıflardandır.

Bazı vakıflar vakfetmiş oldukları

⁵²Sâî Çelebi, "Tezkiretü'l-bünyân" (Haz. S. Erdem), İstanbul 1988, s. 36; Oktay Aslanapa, "Mimar Sinan", Ankara 1992, s. 51; Turan, a.g.m, 593;

⁵³Gündoğdu, a.g.e., 63

⁵⁴BOA, Cevdet Evkaf (C.EV) 24898; Ayrıca Lala Mustafa Paşa Vakıfları gelirleri için bkz. Evkaf (EV) 20426, EV 20886, EV 12151.

⁵⁵BOA, A.MKT.UM 136/16; Cevdet Maârif (C.MF) 888; Ali Emîrî (A. E.) II. MUSTAFA 19/1804; C.EV 1876

⁵⁶Mustafa Güler, "Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları", İstanbul 2002, s. 53

⁵⁷BOA, İrâde Evkaf (İ.EV) 1312.Z/1

⁵⁸BOA, C.EV 28098

⁵⁹Bkz. VGMA, nr. 2134, s. 152-155; Güler, a.g.e., 53-54

⁶⁰Güler, a.g.e., 70

⁶¹Güler, a.g.e., 54

arazilerden vergi alınmamasını vakfiyelerine şart olarak eklemişlerdir. Lala Mustafa Paşa'nın zevcesi Fâtıma Hanım Hac yolunun emniyeti ve Medine-i Münevvere fakirleri için vakfettiği köylerin gelirlerinin öşür vb. vergilerden muaf tutulmasını istemiş ve bu paraların da Haremeyn tahsisatına eklenmesini şart koşmuştur.⁶²

ILGIN LALA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

İlgın şehir merkezinde Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılan külliye; câmi, imâret, mutfak, sıbyan mektebi, odunluk, fırın, tabhâne, samanlık, depo, bedesten (arasta), hanlar, kapalıçarşı ve şadırvandan oluşmaktadır. Bu külliye Konya-Akşehir yolu üzerinde bulunan bir menzil külliyesidir. Câmi 1576 ve kervansaray 1584 tarihinde Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Kervansarayın tamamlanması Sinan'ın vefâtından iki yıl önceye denk gelmekte olup külliye yapıları doğu-batı yönünde uzanan bedestenin güneyinde toplanmıştır. Ortada bir şadırvan vardır. Batı kenarda uzanan imaret dikdörtgen bir yapıdır. Kervansaray doğu kenara yerleştirilmiştir. Mimar Sinan bu külliye Sokollu için yaptığı külliyelerden farklı bir plan uygulamıştır.⁶³ Sekizgen planlı ve üzeri kurşun kaplı külâhla örtülü olan eski şadırvanın yerinde bugün birkaç kurnalı bir çeşme vardır. Güneyde camî avlusuna açılan kapının sağındaki dükkânın duvarında bulunan sebil, vakfiyede belirtilen sebil olmalıdır. Tonoz örtülü ve ocaklı toplam yirmi beş dükkânın bulunduğu kapalı bölümün bedesten gibi kullanılmış olduğu düşünülebilir. Üzeri açık bölüm ise tonoz örtülü yirmi dükkânlı olarak düzenlenmiştir. Bu külliye iki defa tamir edilmiş

olup külliye ait câmi ve çarşı şu anda faaliyettedir.⁶⁴ İlgın Lala Mustafa Paşa Câmi'nin tamir edilmesi talebi ile ilgili 16 Safer 1320 tarihli vesîka üzerine 2 Rebülevvel 1320 tarihli irâde-i seniyye çıkmıştır.⁶⁵

Lala, vakıflarının ayakta kalabilmesi için gelir getiren pek çok mülkünü vakfetmiştir. İlgın ile ilgili vakfiyede İlgın, Konya, Kayseri, Tokat, Gaziantep, Kilis, Eskişehir, Bursa ve Honaz'daki akarlardan bahsedilmektedir.⁶⁶

Vakıfta çalışan kişiler toplam 83 kişi olup şunlardır: Mütevellî, kâtibü'l-kebir ve sağîr, nâzır, mukîm ve atlı câbi, imam-hatîb, imam, müezzin, fâtiha okuyanlar, devirhânlar, muarriif, cüz-hânlar, münakkit (noktacı), tesbihâtçılar, Yâsin, Amme ve Tebârake okuyanlar, kayyım, mektep muallimi ve vekîli, imâret şeyhi, vekîlü'l-harc, nakîb, tabbah (aşçı) ve yardımcısı, hâzin (kilerci), habbaz (fırıncı) ve yardımcısı, gassâl, odun yarıcı, süpürgeci, bevvaab, merremetci (tamirci).⁶⁷

ANTEP LALA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

Lala Mustafa Paşa Halep ve Şam'da beylerbeyi olduğu esnâda (Kasım 1563-1568) Ayıntab'da bedesten, han, hammam ve susamhânededen oluşan bir külliye inşâ ettirmiştir. Külliye Gaziantep Kalesi'nin yakınında olup külliye merkezinde han bulunmaktadır. Ayrıca Boyacılar Çarşısı'nda birbirine bitişik beş dükkân⁶⁸ yaptırmış olup dükkanlar ve bedesten günümüze ulaşmamıştır.

Külliye'nin günümüze ulaşan inşâ kitâbesi yoktur. Fakat bu yapıların Antep Şer'î Mahkeme Sicili'nde Lala Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Şer'î Mahkeme Sicili'nde, han "Paşa Hanı", bedesten ise "Bedesten-i Atîk

⁶²Güler, a.g.e., 143, 147, 194, 226.

⁶³Aslanapa, a.g.e., 71-72; Güldal, a.g.t., 23-26

⁶⁴Güldal, a.g.t., 26; Cobanoğlu, a.g.m., 75-77

⁶⁵BOA, İ.EV 1320.Ra/1

⁶⁶Güldal, a.g.t., 22

⁶⁷Güldal, a.g.t., 34,35

⁶⁸Dükkânlarla ilgili bilgi için bkz. VGMA, 747 numaralı defterin 274. sayfa 219. sırasında kayıtlı 982 tarihli Şam'a ait Arapça Vakfiye.

(Eski Bedesten)" olarak belirtilmektedir. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde hanın Antep'in en meşhur hanı olduğunu belirtmektedir. Antep Şer'î Mahkeme Sicili'nde Lala Mustafa Paşa Vakfı'nın mütevellilerinin Şam'da oturdukları belirtilmiştir. Lala Paşa'nın bu külliye-yi 1563-68 yılları arasında Halep ve Şam'da Beylerbeyi iken yaptırdığı düşünülmektedir.⁶⁹

Antep önemli bir ticaret ve kültür merkezi olduğundan Lala Paşa buradaki külliyesini tamamen ticari yapılardan oluşturmuştur. Ticari yapılardan oluşan böyle bir külliye Antep'te ilktir.

Lala Mustafa Paşa Hanı bazı kaynaklarda "Hışva Hanı" olarak da zikredilmektedir. "Hışva" pamuk kozası anlamında kullanılmaktadır. Yakın zamanlara kadar hanın içinde pamuk kozası satıldığı için hana bu isim verilmiştir. Bu yapı şehirde bulunan hanların en eskisi olması bakımından ayrı bir özelliğe sahiptir.

Lala Mustafa Paşa'nın hamamı "Paşa Hamamı", "Büyük Paşa Hamamı" adlarıyla anılmakta olup günümüzde de hamam olarak kullanılmaktadır.⁷⁰

Susamhâne olarak kullanılmış olan bölüm büyük ölçüde tahrip olduğu halde günümüze ulaşan tek susamhâne olması bakımından önemlidir.⁷¹ Vakfiyede susamhânedeki bahsedilmediğinden külliye-nin bu kısmı sonradan susamhâne olarak kullanılmış olmalıdır.⁷²

Gaziantep'te külliye-nin haricinde iki tane de boyahane olduğunu yine vakfiyeden öğreniyoruz.⁷³

Ayrıca Ayıntab'da bulunan Lala Mustafa Paşa Vakfı'na ait bedesten hakkında H. 1182 tarihli vesîkada bilgi bulunmaktadır.⁷⁴

BOLU

Bolu Sancağı'nda bulunan vakıflar arasında Lala Mustafa Paşa Vakfı'nın da adı geçmektedir. Koca Mustafa Paşa ve Lala Şahin Paşa vakıflarıyla karışma ihtimalini göz önünde bulundurarak yaptığımız araştırmada az da olsa Lala Mustafa Paşa Vakfı'na ait bilgilere ulaşmış bulunuyoruz. Bunlardan 11 Temmuz 1288 tarihli Evkaf Defteri'nde⁷⁵ "Lala Mustafa Paşa Câmî-i Şerîfi hitâbeti vakfı" ndan bahsedilmekte olup yine 24 Mayıs 1282 ve 4 Kânûnievvel 1282 tarihli Evkaf defterlerinde⁷⁶ ise Lala Mustafa Paşa Vakfı'nın adı geçmektedir.

LALA MUSTAFA EVKAFI'NA AİT VAKFİYELER

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde yapılan araştırmada;

1- Erzurum'da kurulu "Lala Mustafa Paşa Vakfı" na ait 10.3.971 tarihli vakfiye tesbit edilmiş olup bu vakfiye-nin *aslı*;

Defter: 608/1

Sayfa: 184

Sıra: 213/2' de kayıtlıdır.

Vakfiye-nin **mükerrerleri:**

Defter: 608/1

Sayfa: 301

Sıra: 337/1

Defter: 608/1

Sayfa: 301

Sıra: 337/2

Defter: 608/1

Sayfa: 311

⁶⁹Mehmet Özkarcı, "Gaziantep Lala Mustafa Paşa Külliyesi", Vakıflar Dergisi XXV, Ankara 1995, s. 40,

⁷⁰Özkarcı, a.g.m., 41-49

⁷¹Özkarcı, a.g.m., 46

⁷²Güldal, a.g.t., 50

⁷³Güldal, a.g.t., 47

⁷⁴BOA, C.BLD 4579

⁷⁵BOA, EV. 21888

⁷⁶BOA, EV. 19598

Sıra: 338

Defter: 734

Sayfa: 254

Sıra: 135

Vakfiyenin Latin harflerine **çevirileri:**

Defter: 2134

Sayfa: 96

Defter: 2134

Sayfa: 274

Vakfiyenin **Zeyli** (10.3.971 tarihli):

Defter: 608/1

Sayfa: 196

Sıra: 214

Zeylin Latin harflerine **çevirisi:**

Defter: 1961

Sayfa: 4

Sıra: 2

Vakfiyenin **Zeyli** (20.3.987 tarihli):

Defter: 734

Sayfa: 250

Sıra: 134

Zeylin Latin harflerine **çevirisi:**

Defter: 2134

Sayfa: 274

2- Şam – Suriye'de kurulu "Lala Mustafa Paşa Vakfı" na ait 29.11.974 tarihli vakfiye tesbit edilmiş olup bu vakfiyenin **aslı**;

Defter: 747

Sayfa: 269

Sıra: 216

Vakfiyenin Latin harflerine **çevirisi:**

Defter: 2134

Sayfa: 145

Sıra: 4

Vakfiyenin **zeyli** (4.6.982 tarihli):

Defter: 747

Sayfa: 274

Sıra: 219

Zeylin Latin harflerine **çevirisi:**

Defter: 2134

Sayfa: 1

Sıra: 1

Vakfiyenin **zeyli** (30.1.984 tarihli):

Defter: 747

Sayfa: 303

Sıra: 220

Zeylin Latin harflerine

çevirisi:

Defter: 2134

Sayfa: 356

(Suriye'de kurulan Lala Mustafa Paşa Vakfı'nın Konya - Ilgın'daki kısmının musakkafat kayıdır.)

Defter: 2181

Sayfa: 185

Sıra: 188

3- Lefkoşa – Kıbrıs'ta kurulu "Lala Mustafa Paşa Vakfı" na ait 14.3.987 tarihli vakfiye tesbit edilmiş olup bu vakfiyenin **aslı**;

Defter: 746

Sayfa: 163

Sıra: 70' te kayıtlıdır.

Vakfiyenin Latin harflerine çevirisi aynı defter ve sayfadadır.

ERZURUM VAKFİYESİ

Lala Mustafa Paşa Erzurum şehrinde bir câmi ve avlusuna bir çeşme inşa etmiş, ayrıca Ka'be Mescidi yanına da

Kur'ân-ı Kerîm'i öğretmek için bir mektep yaptırmıştır. Câminin evkafı olmadığından bu câmiye vakıf satın alabilmek için izin istemiş olumlu, haberi aldıktan sonra da aldığı malları Erzurum'da yaptırdığı câmi için vakfetmiştir.

Erzurum Lala Mustafa Paşa Câmii'ne Vakfedilen Yerler:

Hınıs'ta;

Vâkıf (vakfeden) 3 değirmen ile 2 çiftlik miktarındaki araziye Karaköprü köyündeki mescid için vakfetmiştir.

Şavşat'ta;

8 köy, 7 değirmen, 1 yaylak, 4 bağ, ile çayır ve mezraalar

Livane'de;

1 köy, 4 köyün yarım hissesi ile 12 bağ, 1 bahçe, 3 ev ve çeşitli ağaçlar.

Pertekrek'te;

8 bağ ile 1 bağın $\frac{1}{3}$ hissesi, pamuk yetiştirmeye elverişli 3 parça arazi.

Acara'da;

3 Köy

Hartvis'te;

8 Bağ

Trabzon'da;

3 Değirmen ve 10 dükkan.

Gürcistan'da;

11 Köy, 2 değirmen, 1 çiftlik, ev ve dükkanlar.

Ardanuç'ta;

Lala Mustafa Paşa'nın yaptırmış

olduğu han ve hamam. Ayrıca 1 tarla ile dükkanlar.

Erzurum'da;

1 Selhhâne (mezbahâne), 1 mahzen, 1 fırın, 2 küçük 1 büyük arazi, 6 ev, 26 oda, 1 ahır, 5 değirmen, 105 dükkân, içinde 17 evi, ahırları v.s. bölümleri olan 4 hâne, 2 hisseli arazi ve mezraalar .

Lala Mustafa Paşa ayrıca şu hayırlı çalışmalarını da yapmıştır:

- Tebriz Kapısı'ndan giden yol üzerinde tamire muhtaç üç lüleli çeşmenin ihtiyaç fazlası olan bir lülesini Mescid Mahallesi'ndeki Kasimbey Çeşmesi'ne getirmiş ve bunun için iki dükkân vakfetmiştir. Vâkıf bunun karşılığında aldığı bir lülelik çeşme suyunu, yaptırmış olduğu caminin avlusunda olan çeşmenin suyuna katmıştır.

- Mahalle halkına zarar veren bir fırını; beş ev, iki ahır ve bir abdesthânesi olan bir hâne haline getirterek vakfetmiştir.

- Vâkıf yaptırmış olduğu camiye rahleleriyle birlikte altı adet büyük Mushaf-ı Şerif, otuz Cüz'-i Şerif, kırk bir En'am Cüzü'nü ciltli olarak sandıklarıyla birlikte vakfetmiştir. Ayrıca iki bakır, bir pirinç ve dört kıt'a şamdan, on dört halı, iki mihrab seccadesi, yedi parça mihrablı kilim vakfetmiştir.

Mustafa Paşa, hayvanları da unutmamış, onların su içmeleri için su olukları yaptırmıştır.

Vakfedenin şartları:

* Vakfedilen eşyadan eskiyenler ve zâyi olanların yerine yenilerinin alınması.

* Vakfın mütevellisine gümüş Osmanlı parası olarak günde on dirhem verilmesi.

* Cuma günleri vaaz eden vâize her gün on dirhem verilip özürsüz olarak vaaz etmezse o haftanın parası verilmez. Bir ay özürsüz vazifeyi terk ederse azlolunup başkası tayin edilir.

* Hatip olan kimseye günde beş dirhem verilir.

* Münâvebe suretiyle imamlık yapan iki imamın her birine günde üçer dirhem verilir.

* Mektepte muallim olan kimseye günde üç dirhem, kalfaya bir dirhem, ser-mahfel olan kimseye Cuma günü Kur'ân-ı Kerîm okumak için her gün iki dirhem verilir. Dört hâfıza günde birer dirhem verilir.

* İki adet müezzine günde altı dirhem verilir.

* Müezzin yardımcılara günde yarımşar dirhem verilir.

* Muarrif olan kimseye her gün iki dirhem verilir.

* Ehl-i Kur'an'dan otuz kişiye her gün toplam 46,5 dirhem verilir. Bu otuz kişiden ser-mahfile günde 2, noktacıya 2,5, diğerlerine de birer buçuk dirhem verilir.

* Bu otuz kişiye onbir kişi eklenip her Cuma En'am Suresi okurlar. Bunlara da ayda onar dirhem verilir.

* Sabah namazından sonra her gün Yâsin okuyana her gün bir dirhem verilir.

* Öğle namazından sonra Kur'ân okuyup senede bir hatim indirene her gün bir dirhem verilir.

* İkinci namazından sonra Amme ve İzâ Câne surelerini okuyana günde iki dirhem verilir.

* Yatsı namazından sonra Tebârake

suresini okuyan iki imama da ayrıca günde yarımşar dirhem verilir.

* Sâlihlerden ikindi namazından sonra câmide tesbihâtta bulunan on iki kişinin reisine iki, diğerlerine birer olmak üzere günde on üç dirhem verilir.

* Vakfın kâtibine her gün üç dirhem verilir.

* İki adet câbiye günde beş dirhem verilir. Caminin bir adet ferraşına her gün üç dirhem, çırağına bir dirhem verilir.

* Kandilci ve bevaba günde üç dirhem, çırağına her gün bir dirhem verilir,

* Meremmetçiye günde iki dirhem, dülgere günde bir dirhem verilir.

* Câmiin kandil ve tamir levâzımını için günde üç dirhem, buhur için günde yarım dirhem, balmumu parası için ise her sene on altın dinar tahsis edilmiştir.

* Temizlikçi için günde iki dirhem verilir.

* Hâkim vakfın işlerini kontrol için gerekli hizmeti yapar ve karşılığında senelik 200 dirhem alır.

* Kadının huzurunda yazan kâtip ise bu iş için 100 dirhem alır.

* Vakfiyede geçen dirhemden maksat Osmanlı dirhemidir ki, Türkçe'de ona "Osmanlı akçesi" denir.

* Vâkîf; vâiz, hatip, imam, mekteb hocaları vs. vazifeliler hakkında da şartlar koymuş ve bunları kayda bağlamıştır. Ayrıca vazifesini yapmayan veya kötüye kullananlar hakkında **bedduâda** bulunmuştur.

ŞAM VAKFİYESİ

Buradaki vakıfların bir kısmı asıl, bir kısmı mülhak (sonradan eklenen) vakıflar olup bunları şu şekilde özetleyebiliriz.

Şam'da;

5 köy, 3 hisseli köy, 1 su kaynağı, 1 hamam, 2 bahçe, 4 hisseli bahçe, 3 parça arazi, 2 mezraa, 5 hisseli mezraa, 1 hisseli değirmen.

Şa'ra'da;

7 köy, 3 hisseli köy, 3 mezraa, 4 hisseli mezraa, 4 bahçe, 2 değirmen, 2 hisseli değirmen.

Havle'de;

2 köy, 1 mezraa, 1 hisseli mezraa.

Vâdiü'l-acem'de;

1 köy, 1 hisseli köy, 1 hisseli değirmen, ve mezraa

Darani'de;

17 kıt'a arazi, 1 hisseli arazi, 1 mezraa

Şam Dışında;

- Bir yeni han (Vakfeden tarafından Ayn-ı Ali Mahallesi'nde inşa edilmiştir.)
- Bir çarşı (Ayn-ı Ali Mahallesi'nde olup mahzen ve dükkânların toplamı 70 tir.)

20 dükkânlı bir çarşı (El-Müeyyediye Mahallesi).

19 boya dükkânı, 10 dükkânlı ve 11 mahzenli bir küçük çarşı, 3 bahçe, 1 değirmen, 1 hisseli bağ, 1 hisseli han, 1 büyük hamam (Vakfeden tarafından inşa edilmiştir.), 59 dükkân, 2 kıt'â hücreli arazi.

Gavta-i Şam'da;

3 mezraa, 1 hisseli mezraa 2 köy, 1 hisseli köy, 3 bahçe ve tarlalar.

Ceydur, Benîkilâb, Cûlan ve Ba'albek'te

9 köy, 3 hisseli köy, 7 mezraa, 7 hisseli mezraa, 2 değirmen, 1 bahçe

Beyrut, Trablus ve Cebele'de

2 köy, 4 hisseli köy, 4 mezraa, 1 hisseli mezraa, 5 değirmen, 3 hisseli değirmen, 3 zeytin bahçesi, 34 hisseli zeytin bahçesi, 1 hisseli bahçe ve çeşitli ağaçlar.

Humus, Gazze, Sayda ve Şüf İbn-i Ma'an'da;

1 hamam, (Gazze), 2 dükkân, 1 köy, 7 hisseli köy, 8 tarla, 1 bağ, 4 mezraa, 40 hisseli mezraa, 2 hisseli bahçe

Cezin, İklîm-harnûbe, İklîm-tüf-fâh ve Safed'de;

8 köy, 10 hisseli köy, 26 mezraa, 15 hisseli mezraa, 2 hamam (İklîm-tüf-fah), 1 hisseli bağ, 14 değirmen, 7 zeytin bahçesi, 4 hisseli zeytin bahçesi, 1 bahçe, 1 ahır, zeytin mengenerleri ve zeytin ağaçları.

Nablus'ta;

34 dükkân, 1 mahzen, 2 fırın, 1 kahvehane, 1 at değirmeni, 1 değirmen, 1 han, 1 hamam, 20 ev, 2 oda

Konya'da;

9 değirmen, 5 köy, 5 hisseli köy, 1 dükkân, 1 arsa (İp eğip büken esnaf için ayrılmıştır), 2 arazi, 7 küçük, 2 normal ev, 1 kervansaray ve araziler.

Ayıntab'da;

- İki hamam (Tüffâhiye ve Büyük Hamam), Amud Mahallesi'nde 79 odası, 1 mescidi, 5 tuvaleti ve bir kantarı olan

bir han, 22 dükkân, 26 dükkânlı Eskici Pazarı, Küçük Bedesten (15 dükkânlı), Büyük Bedesten (34 dükkânlı), Bedesten (32 dükkânlı), Çarşı (15 dükkânlı), 1 boyahâne (Kumaş boyamak için kullanılan bir dükkândır.), Uzunçarşı'da boyahane olarak kullanılan 4 ev, 5 ev, iki değirmen, 1 bahçe, 6 evi ile arazi ve bahçeleri olan 1 hâne, 1 ahır.

Sivrihisar'da;

4 değirmen, 1 tarla ve yoncalık

Kilis'te;

1 sulak arazi, 1 değirmen

Turgut'da;

1 değirmen

Kasun'da;

1 değirmen

Mihaliccık'ta;

Bir deynekhane, iki değirmen

Honaz'da;

1 değirmen

Yenişehir'de;

Çayırıklar

Kayseri'de;

İki değirmen, 1 hisseli köy, iki han, 6 dükkan, 1 ahır ve tuvaletler.

Tokat'ta;

1 hisseli köy, 1 arazi, 1 değirmen, 1 mektep ve 1 sebil

İlgın'da;

8 dükkân, 1 câmi, 1 imâret, 2 han, 1 mektep, 1 fırın, 1 mutfak (matbah), 1 tuvalet, 1 odunluk, 2 ahır, 1 tâbhâne (fakirlerin barındığı yer, tavhâne), 1 kütüphane, 1 çarşı (adı Kapalıçarşı olup içinde 25 dükkân vardır.)

Lala Mustafa Paşa'nın hanımı Fâtıma Hatun'un Şam'da yaptırmış olduğu vakıfları ile ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi(VGMA) 747 numaralı defte-

rin 304. sahife 221. sırasında kayıtlı vakfiyesi 974 tarihli olup Arapçadır. Bunun Türkçe tercemesi 2134 numaralı defterde kayıtlıdır.

Vakfedenin Şartları;

- Evkafın tamamına sağlam fikir ve düşünceli bir kimse müteveli olmalıdır. Lala Mustafa Paşa sağ olduğu müddetçe bu vazifeyi (tevlıyeti) kendine şart etmiş, kendinden sonra ise nesli kesilinceye kadar çocuklarına bırakmıştır,

- Evkafın gelirinden tevliyet hakkı olarak her gün 200 dirhem gümüş para alır. Ömrü boyunca alacağı bu parayı vefatından sonra 100 dirhemi kendi çocukları arasında taksim olunur. Sonra bu durum torunlara ve sadece erkeklerle verilmek üzere daha aşağı nesillere ulaşır. Diğer 100 dirhem kendisinin vefatından sonra neslinden gelenlerden mütevelliliğe ehil olanlara her gün verilir.

- Müteveli olan, vakfın hizmetindeki ehil olanları bırakıp diğerlerini azleder. Sülalesinden olan kızlara her gün evkafın gelirinden 50 dirhem ayrılır. Bunların da sülalesinden kimse kalmazsa o zaman tevliyet, âzatlılarının en ehiline geçer. Sonra onların evlatları da son bulunca Şam hakimi kimi münasip görürse o müteveli olur.

- Vâkıf beş câbi tayin etmiştir. Bunlardan birincisine 15 dirhem, geriye kalan dört câbinin her birine de altışar dirhem verilir.

- Güzel sesli zâhid bir kimse câmiye güzel hatip olup vaaz eder Vâizin hangi mez-

hepten olduğu önemli olmayıp kendisine sekiz dirhem verilir. Câmîye tayin edilen iki imam münavebeli olarak vazife yaparlar. Her ikisine beşer dirhem verilir.

- Cuma günü Kur'an okuyan hafızlardan sermahfil olana üç dirhem, camide cüz okuyanların reisine üç dirhem verilir. Eğer münasip biri çıkmazsa bu vazifeler de hatibe verilir.

KIBRIS VAKFİYESİ

Lefkoşa'da;

- Toplam 14559,5 dönüm tarla, iki kıt'a tarla ve bir parça tarla.
- 3426 dönüm kıtaât.
- 166,5 dönüm bahçe, 50 dönüm zeytin bahçesi ve üç adet bahçe.
- 588 dönüm arazi, 8,5 dönüm hâli arazi ve iki kıt'a hâli arazi, 35 dönüm muhtelif arazi.
- 1878,5 dönüm mezraa.
- 97 hâne.
- 36 değirmen (mezraa, bahçe ve bostanları ile birlikte).
- 9093 zeytin, 11 incir ağacı, 351 çeşitli ağaç ve badem ağaçları.
- 2 dolap , 2 mâ-i cârî (akarsu), 2 fırın, 4 dükkân.
- Bir kıt'a mülk menzil, bir menzil, bir parça bostan yeri.
- Bir hamam (Kilise'den çevrilmiş camiye vakfedilmiştir.).
- Bir çiftlik (330 dönüm kıtaâtı, 880 dönüm arazisi, 600 zeytin ağacı ve 24 hânesi ile).
- Meyveli ve meyvesiz ağaçlar, binalar, mâ-i cârîler, harabe yerler ve ev yerleri, su hakları, mezraalar, bahçeler, bostanlar.

Omorfo'da;

1. 597 dönüm arazi.

2. 427 zeytin ağacı.

3. 23 hâne.

4. 36 harrup(harnup, keçi boynuzu) ağacı.

5. 95 muhtelif ağaç, 1 havuz.

Girinye'de;

1. 8 değirmen.

2. 2 hâne.

3. 25,5 dönüm bahçe.

4. 1 çiftlik(3778,5 dönüm arazisi ile).

5. 178 dönüm ve bir parça tarla.

6. 735 zeytin, 21 incir ağacı. 5 ağaç-kavunu ve 24 muhtelif ağaç.

7. Sahilden vadiye, oradan dağa ve dağdan denize kadar bağları, mâ-i cârîsi, binaları, meyveli ve meyvesiz ağaçları ile birlikte uzanan mezraa ve arazi.

Piskopi'de;

1. 12 değirmen.

Lefke'de;

1. 26 dönüm arazi.

2. 4 değirmen.

3. 1 mezraa (içinde bir dönüm bahçe), 1 menzil.

4. 30 hâne.

Magosa'da;

1. 6 menzil, 31 mahzen, 1 sarnıç, 2 mâ-icârî.

2. iki fırın, 20 dükkân, 1 büyük dükkân(20 odalı), 1 han (20 dükkânlı).

3. 2000 dönüm mezraa.

4. Mezraa (kışlık ve yazlık koyun ağılı, otlağı, suyu, harman yerleri, büyük ve küçükbaş hayvanları ile).

5. 4 dönüm bahçe.

6. 1 hurma, iki dut ağacı.

7. 13 hâne.

8. 1 hamam 1 mescid.

9. 2 değirmen, 1 taşköprü, 2 ahır.

Tuzla'da;

1. 3494 dönüm arazi (suları, mandırası, otlağı, harman yerleri, ağaçları, evleri, mâ-i cârîleri ve müştetilâtı ile),
2. Bir kıt'a mezraa,
3. 2 hâne,
4. 2 değirmen,
5. 46 zeytin ağacı, 5 muhtelif ağaç.

Pendaya'da;

1. 3 dönüm bahçe (6 zeytin, 7 incir ağacı ile).

SONUÇ

Lala Mustafa Paşa'nın hayatında fetihler ile vakıf eserleri önemli bir yer tutmaktadır. Mustafa Paşa, vazifeli bulunduğu yerlerin çoğunda güzel hayır eserleri yaptırmış ve bu hayır yarışında zevcesi Fâtıma Hanım onu yalnız bırakmamıştır.

Erzurum, Şam ve Kıbrıs vakfiyelerini incelediğimizde "Yaratan'dan dolayı yaratılana hizmet etme" düşüncesinin mahsulü olan ve geniş bir alanı kaplamış bulunan eserlerle karşılaşmaktayız. Vakıf mallarının korunması hakkında İslâm'da kesin emirler bulunduğundan ve vakfeden tarafından gerekli tedbirler alındığından bu eserlerin ömrü uzun olmuştur.

Lala Mustafa Paşa'nın evkafından olup günümüze kadar ulaşan eserler hizmetlerini sürdürmekte ve vakfedenin hayır defterinin açık kalmasına sebep olmaktadır. Yurdumuzu nâdide eserlerle donatan ve vakıf eserlerinin korunmasında son derece titiz davranan ecdadımıza lâyük olmak istiyorsak bu eserlerin ayakta kalması için gayret sarfetmeliyiz.

KAYNAKÇA**I. Arşiv Vesikaları****Başbakanlık Osmanlı Arşivi****A. Belge Fonları ***

1. *İrâdeler Tasnifi*
  - a. Evkaf
  - b. Taltifat
2. *Sadâret Tasnifi*
3. *Ali Emirî Tasnifi*
4. *Cevdet Tasnifi*
  - a. Evkaf
  - b. Maârif
  - c. Belediye
5. *Evkaf*
  - a. Vakfiyeler
6. *Yıldız*
  - a. Perâkende

B. Defterler

Evkaf Defterleri, Nu: 12151, 12239, 18374, 19598, 20426, 20886, 21640, 21888, 2206, 22564.

mühimme Defterleri, Nu: 6, 7, 12, 82.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi**Vakfiyeler**

- a. Erzurum Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi
- b. Şam Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi
- c. Kıbrıs Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi

II. Basılı Eserler

Ahmed Muhtar, *Osmanlı Memleketleri*, Şems Kütüphanesi, İstanbul 1314.

III. Tezler

Güldal, Mustafa, *Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi'nin Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2001.

Çalık, Ö.Faruk, *1802-1805 Tarihlerinde Eyyüb Kazası'nda İktisadî ve Sosyal Hayat*, (Yayınlanmamış Yüksek Li-

*Belge numaraları metin içinde, dipnotlarda gösterilmiştir.

sans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

IV. Araştırma ve İncelemeler

A. Kitaplar

Nev'îzâde Atâî, *Şakâik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri (Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmilâtü's-Şakâik)*, c.2, (Neşre Haz. Abdulkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987

Pakalın, M.Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3.clt, M.E.B Devlet Kitapları, İstanbul 1983

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, c.I-II, (Sad: Neşet Çağatay), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1987

Uzunçarşılı, İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 3.c., 1.kısım, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1988

Joseph Von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, (Çev: Mehmet Ata; Özetleyerek yeniden yazan: Abdulkadir Karahan), c.II, M.E.B Yayınları, İstanbul 1991

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2000

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530) I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1996

998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kadiriye Defteri (937/1530) II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1999

373 Numaralı 'Ayntâb Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri (950/1543) Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2000

Güler, Mustafa, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (XVI.-XVII. Yüzyıllar)*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2002

Berki, A.Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerde Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, Doğu Matbaacılık, Ankara 1966

Bilmen, Ö.Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstîlâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, Tarihsiz

Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571), Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986

Akbayar, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003

Mehmed Süreyya, *Sicil-li Osmanî*, c.4 (Haz: Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996

Algül, Hüseyin, *Hala Sultan Ümmü Haram Bint-i Milhan, Gonca Yayınları*, İstanbul 1985

Demiriz, Yıldız, *Eyüp'de Türbeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989

Feyizli, Hasan Tahsin, *Feyzü'l-Furkân Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Server İletişim, İstanbul 2005

Şer'îye Sicilleri, TDAV, İstanbul 1988

Gündoğdu, Hamza, *Erzurum Lala Paşa Külliyesi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1992

Sâî Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyân*, (Haz: S. Erdem), Binbirdirek Yayınları İstanbul 1988

Aslanapa, Oktay, *Mimar Sinan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992

Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, (Haz: B.Sıtkı Baykal) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992

Barkan, Ö.Lütfi- Ayverdi, E.Hakkı, *953 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, Baha Matbaası, İstanbul 1970

Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, (Haz: Mehmed Zıllıoğlu) c.1, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1971

Altan, M. Haşim, *Kıbrıs'ta Türk Malları*, c.2, Yeni Avrasya Yayınları, KKTC 2003

Hafız Hüseyin Ayyansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978

Mustafa Nâimâ, *Nâimâ Tarihi*, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1967

Mufassal Osmanlı Tarihi, Güven Yayınevi, c.5, İstanbul 1962

Akgündüz, Ahmet- Öztürk, Sait, *Bilinmeyen Osmanlı*, OSAV, İstanbul 1999

B. Makaleler

Turan, Şerafettin, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar",

TTK *Bellekten*, s.88, TTK Yayınları, Ankara 1958, s.551-605

Kütükoğlu, Bekir, "Lala Mustafa Paşa", *TDV İA*, c.27, TDV Yayınları, Ankara 2003, s.73-74

Çobanoğlu, A. Vefa, "Lala Mustafa Paşa Külliyesi" (Erzurum ve Iğın), *TDV İA*, c.27 TDV Yayınları, Ankara 2003, s.74-77

Özdamar, Mustafa, "Vakfetmek", *Vakıflar Dergisi*, c.12, Vakıflar genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1985, s.5

Orbay, Kayhan, "Vakıfların Bazı Arşiv Kaynakları", *Vakıflar Dergisi*, c.29, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2005, s.27

Çam, Nusret, "Erzurum Kale Camii", *Vakıflar Dergisi*, c.19, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1985, s.119-122

Özkarıcı, Mehmet, "Gaziantep Lala Mustafa Paşa Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 25, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1995, s.39-66

Yıldız, Netice, "Kıbrıs'ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel Bakış", *Türkler*, c.19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.966-993

C. İnternet adresleri

www.stwing.upenn.edu/~durduran/drfrm1.html